

ПРАВО

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 342(09)(477) “1917-1918”

Андрусишин Б. І., Токарчук О. В.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ ДОБИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті досліджено формування політичних і правових засад державного ладу в Конституції Української Народної Республіки від 29 квітня 1918 р. Розкрито історію творення та ухвалення документа; проаналізовано його зміст. Наголошено, що попри ухвалення Конституції УНР в останній день існування Центральної Ради та її формальний характер, документ має важливе значення для історії українського конституціоналізму, оскільки він створювався відповідно до вимог тогочасного конституціоналізму з урахуванням досягнень світової і національно-правової думки.

Ключові слова: Конституція, Українська Народна Республіка, Центральна Рада, український народ, влада.

Для сучасного покоління значний інтерес становить процес українського державотворення періоду Української Народної Республіки. Відродження державності українського народу відбувалося в умовах, коли у всьому світі панували демократичні конституційні принципи: суверенітет держави, що є ознакою внутрішньої і зовнішньої незалежності, а також організація державної влади на основі обов'язкового розподілу законодавчої і виконавчої функцій між окремими органами влади, парламентська форма законодавчого органу та контроль його над виконавчою владою. Конституційні ідеї 1918 р. залишаються актуальними і сьогодні, особливо важливим є врахування практичного досвіду минулого століття, що відкриває шлях до подальшої успішної розбудови держави на власній території.

За більш як сторічний період існування Конституції УНР 1918 р., до проблем підготовки, прийняття та аналізу положень Конституції зверталися у своїх працях українські історики та правознавці як в Україні, так і в еміграції, зокрема: М. Грушевський, В. Винниченко, Б. Мартос, Д. Дорошенко, К. Костів, М. Стахів, В. Старосольський, С. Дністрянський, С. Шелухін, О. Яковлів, І. Нагаєвський, Т. Гунчак, В. Верстюк, В. Гончаренко, О. Мироненко, О. Копиленко, М. Копиленко,

Р. Пиріг, А. Слюсаренко, М. Томенко, О. Реєнт, І. Усенко, О. Скрипнюк, А. Іванова, І. Кресіна та ін.

Одними з перших до аналізу тексту Конституції вдалися українські політичні емігранти-правознавці, які були одночасно будівничими української державності 1917-1921 рр. і після військової поразки УНР опинилися в еміграції. Найглибше дослідив Конституцію УНР 1918 р. правознавець, громадський і політичний діяч А. Яковлів, що знайшло висвітлення в його праці “Основи Конституції УНР” [14]. Він констатував, що IV універсал остаточно встановив основи Конституції УНР. Позитивно оцінюючи значення IV універсалу про повну незалежність української держави у формі Української Народної Республіки, учений писав, що розвиток основних принципів, проголошених в IV універсалі, лягли в основу Конституції 1918 р. Акти прояву суверенної волі українського народу минулого століття український правознавець А. Яковлів оцінював через призму демократичних засад, які, власне, і призвели до відродження незалежної української держави у формі Української Народної Республіки та заклали основи її Конституції [14, с. 5].

Початкові вимоги українського народу формувалися у напрямі до одержання автономії. Так, А. Яковлів стверджував, що “...власний суверенітет народ добровільно обмежував, ставлячи державу в підлеглість загальній федеративній владі Російської республіки” [10, с. 168; 14, с. 7].

Будучи в еміграції, представники української інтелігенції переосмислили минулі події; вони згадували, що в означений період здійснювалася максимально можлива у той час колосальна робота. А. Яковлів підкреслював, що діячі, які очолили “український дух”, не мали змоги остаточно розірвати відносини з Росією, у той же час не було й контакту з народом, який повільно входив у коло державно-політичних ідей та інтересів [14, с. 7].

Автор проекту Конституції ЗУНР С. Дністрянський підкреслював, що творці Конституції УНР 1918 р. дотримувалися загальних принципів європейських конституційних систем, не приймаючи радянського устрою, хоч і визнали систему соціалізації землі. Правознавець позитивно оцінював та звертав увагу на вирішення національного питання в рамках УНР. З його погляду, досить оригінальними були положення Конституції про Національні союзи згідно з якими кожна нація, що проживала в УНР мала право в її межах на національно-персональну автономію, тобто право на самостійну організацію власного національного життя, яке здійснювалось би через органи Національного союзу, а влада останнього поширювалась би на всіх його членів, незалежно від місця проживання в УНР [10].

Проект Основного Закону Української Народної Республіки, прийняття якого Українською Центральною Радою 29.04.1918 р. стало важливою подією в історії становлення і розвитку українського конституціоналізму, був підготовлений і обговорений спеціальною конституційною комісією – Комісією Центральної Ради з вироблення проекту автономного статусу України. Робота над проектом конституції, який спочатку називався Статут про державний устрій, права і вольності УНР, розпочалася 20 червня 1917 р. (ст. ст.). Головою комісії працював член Товариства українських правників, представник української громади Кубані М. Левитський (очолював комісію з червня 1917 р. по січень 1918 р.), а секретарем став, обраний до складу УЦР від української громади Москви, М. Шраг [1, с. 114, 197]. Вже в липні 1917 р. кількість членів комісії зросла до ста осіб (71 українець, 11 росіян, 8 євреїв, 2 німці, 2 поляки, по 1-му білорусу, татарину, молдаванину, чеху, болгарину, греку).

30 жовтня (12 листопада 1917 р.) на сьомих Загальних зборах УЦР ідеолог і провідник проекту, голова Центральної Ради М. Грушевський озвучив конституційну ідею проголошення Української держави. У доповіді про роботу комісії по виробленню автономного статусу України М. Грушевський, на думку О. Мироненка, “мабуть уперше назвав проект статуту автономії України, над яким весь час працювала названа комісія,

проектом Конституції Української Народної Республіки” [7, с. 193]. “Конституція Української Республіки визначає, – значилося у проекті, – що найвищу суверенну власть мають Українські Всенародні Збори. Вона оддає часть власті федеральному парламентові Росії” [12, с. 374]. Попередньо Конституція УНР знайшла своє відображення у теоретичних працях М. Грушевського, В. Винниченка, чотирьох універсалах і окремих законах Української Центральної Ради: “Про виконавче право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР”, 25 листопада 1917 р., “Про утворення Генерального Суду”, 2 грудня 1917 р. і “Про умови обсаджування і порядок обрання суддів Генерального і апеляційного судів”, 23 грудня 1917 р., “Про Головну скарбницю і Державний банк УНР”, “Про прокурорський догляд на Україні”, 23 грудня 1917 р., “Про національно-персональну автономію”, 9 січня 1918 р., Тимчасовий земельний Закон, затверджений Українською Центральною Радою, 18 січня 1918 р., “Про восьмигодинний робочий день”, 25 січня 1918 р., “Про громадянство УНР”, 2 березня 1918 р., “Про адміністративно-територіальний поділ України прийнятий Малою Радою” 6 березня 1918 р., “Про державну символіку УНР”, 12 березня 1918 р., “Про реєстрацію громадянства УНР”, 4 березня 1918 р., “Про державну мову”, 24 березня 1918 р. та ін. і, власне, у самій Конституції УНР.

Конституція була підготовлена на рівні вимог тогочасного конституціоналізму, з урахуванням досягнень світової і національно-правової думки, відзначалася значним рівнем демократизму і, за словами О. Мироненка, стала “постійною досить жорсткою систематизованою юридичною конституцією” [7, с. 193]. Так, творення документа відбувалося у період перебування революції в Україні у національно-політичній фазі, коли класова боротьба ще не вимагала становлення робітничо-селянської державності, а українська демократія ґрунтувалася на засадах демократичного парламентаризму [13, с. 175].

16, 17, 20 грудня 1917 р. основи документа для членів Ради та населення України були опубліковані в газеті “Народна воля” [12, с. 5-11]. За результатами надісланих правок і дискусій навколо проекту документа планувалося доопрацювання його у комісії і винесення на подальше затвердження Українськими Установчими Зборами.

М. Грушевський в основу конституційного проекту поклав принцип державного устрою США та Австрії (М. Стахів). Він назвав шість ключових частин проекту конституції: 1) загальнодемократична, де встановлюються державний характер України, її територія та основні права громадян Української Республіки; 2) визначення відносин з федеративною Російською Республікою, до складу якої входить Україна; 3) компетенція вищої законодавчої влади обіймається Всенародними Зборами (сеймом) та її президією; 4) визначення виконавчої влади – Кабінету Міністрів; 5) визначення організації судової влади – Генерального Суду. Голова, обраний Всенародними зборами, є головою Української Республіки, тобто заступає місце президента. Він же представляє Україну у відносинах з іншими державами і виконує інші функції, пов’язані з представництвом Республіки [11, с. 56]. Матеріалів про роботу Конституційної комісії вкрай мало. Джерелом про її діяльність можуть служити лише спогади окремих мемуаристів [15, с. 180].

Отже, взірцем для Конституції УНР стали європейські та американські конституції, проте з окремими особливостями. Так, була встановлена лише одна палата – Всенародні збори, голові яких надано функції президента республіки й голови Ради Міністрів. Однак, на думку А. Яковліва, проект містив певні недоліки, а саме: “не було встановлено, наприклад, хто має право виконувати законодавчі функції в часі парламентських ферій, не означено території УНР, не включено закону про скасування приватної власності на землю” [14, с. 19-20].

Військово-політичний поділ к. 1917 – поч. 1918 рр. призводив до появи III–IV універсалів, проголошення незалежності УНР, підписання Брестського мирного

договору 9 лютого (27 січня за ст. ст.), демократичного визнання України світовими державами на міжнародній арені. Вибори до Всеросійських установчих зборів (25.11.1917 р.) показали, що за українські списки в Київській губернії проголосувало 87 %, у Подільській – 92 %, у Полтавській – понад 75 %, у Катеринославській та Чернігівській 54 % виборців. Вибори до Всеукраїнських установчих зборів, призначених на 9–22 січня 1918 р. були проведені через воєнні дії, і перенесені на квітень та відбулися на підконтрольних УНР територіях.

Протягом цього періоду Конституційна комісія Центральної Ради підготувала новий проект конституції, який відображав самостійницький статус України. 27.04. заступник голови УЦР, член ЦК УПСР та Селоспілки А. Степаненко повідомив учасників засідання Малої Ради про те, що Конституційна Комісія, яка формувала для Установчих зборів проект Конституції України, зобов'язана терміново внести його на обговорення в Раду. Голова УНР М. Грушевський підтримав таку пропозицію. Учасники засідання приєдналися до ініціативи призначити у зв'язку з цим надзвичайне засідання Ради в понеділок об 11.30 год. 29 квітня [12, с. 314].

Таким чином, в останній день свого існування після міжпартійних засідань о 17 годині почалося закрите засідання Малої Ради. Від парламентської комісії доповідав А. Степаненко, як один з авторів чи співавторів проекту, оскільки практика прийняття правових актів держави свідчить про обов'язковість представлення документа на парламентському обговоренні. Загальна ідеологія та структура документа відповідала конституційним завданням, які поставив тодішній керівник УНР М. Грушевський [11, с. 58]; редакторами Конституції були С. Шелухін та М. Ткаченко [15, с. 184].

Мала Рада заслухала в трьох читаннях і обговорила по пунктах текст Конституції і “практично без змін, тобто у тій редакції, яка була запропонована комісією, схвалила його” [2, с. 331-332; 12, с. 329]. Автономістський варіант М. Грушевського залишився в структурі остаточного тексту. Збереглися порядок і загальний зміст перших розділів, доповнених розділами про “Національні союзи” та “Про часове припинення громадських свобод”. Розділ про входження України на федеративних засадах до складу Російської Федеративної Республіки, було виключено.

Конституція УНР об'єднувала 83 статті та 8 розділів: “Загальні постанови”, “Права громадян України”, “Органи влади УНР”, “Всенародні збори УНР”, “Про Раду Народних Міністрів України”, “Суд Української Народної Республіки”, “Національні Союзи”, “Про тимчасове припинення громадянських свобод”.

Конституція УНР юридично оформила відродження суверенітету і державності України, зафіксувала правові основи розвитку громадянського суспільства. Звернемо увагу, що творці Конституції наголошували на відновленні держави, а не на її первісне проголошення. Континуїтет полягав у тому, що УНР вважалася наступницею української козацької демократії. Тяглість державно-правової традиції була зафіксована вже у ст. 1 Конституції УНР: “Відновивши своє державне право, яке Українська Народня Республіка”, Україна ставала “державою суверенною, самостійною і ні від кого незалежною” [4, с. 73]. “Суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України, цебто громадянам УНР всім разом” (ст. 2). Правова наступність УНР від козацької державності проявлялася у найменуванні посад органів влади, наприклад: Генеральний секретаріат, Генеральна канцелярія, Рада, назва посад у військовій ієрархії. Така увага до контексту традиції козацького самоврядування мала на меті декілька завдань, вважає А. Іванова: “Вона була звернена до пробудження національної самосвідомості українського народу, а також мала слугувати на користь легітимації поваги влади у народній свідомості” [8].

Одним із головних принципів Конституції УНР був поділ влади: на законодавчу (Всенародні Збори), виконавчу (Рада Народних Міністрів) і судову (Генеральний Суд). Місцеві органи влади представляли Виборні Ради і управи сільських і міських громадах,

волостях і землях. Пріоритетна роль відводилася Всенародним Зборам України, як верховному органу влади УНР, які обиралися шляхом всенародного голосування на пропорційній основі, шляхом загального, рівного, безпосереднього виборчого права таємним голосуванням. Був виписаний статус депутата парламенту. Один депутат обирався приблизно від 100 тис. виборців терміном на 3 роки і працював на постійній основі, що свідчило про професійний характер Всенародних Зборів. Через інститут недоторканості депутат не міг бути притягнений до відповідальності за свою політичну діяльність.

Легітимність виборів встановлював суд УНР. Запроваджувався інститут дострокового припинення повноважень парламенту (розпуск або саморозпуск). Про саморозпуск рішення приймали Всенародні збори, а для розпуску необхідною ставала “воля народу”, виявлена у письмовій заяві не менше, як трьох мільйонів виборців, переданих у суд, який перевіряв правдивість і передавав парламенту.

Всенародні Збори обирали голову, який скликав і відкривав їх роботу, мав заступника та помічників. Всенародні Збори засідали на сесію не менше як два рази на рік; перерва між сесіями не могла тривати довше трьох місяців. 1/5 депутатів могла внести пропозицію, що Всенародні Збори повинні бути скликані не пізніше місяця від її одержання головою.

Діяльність Всенародних Зборів нормувалася наказом, ними ж ухваленим.

Рішення ухвалювалися простою більшістю з не менш як половини присутніх на засіданні депутатів, зміни до Конституції могли ухвалити 3/5 присутніх депутатів з додатковим схваленням новим складом Всенародних Зборів після найближчих виборів, а проголошення війни і укладення миру, віддання під слідство на суд міністрів потребувало ухвали двох третин присутніх депутатів Всенародних Зборів.

Україна проголошувалася єдиною і неподільною державою. Без згоди двох третин від присутніх депутатів Всенародних Зборів не можна було змінити кордони країни, а також державно-правові відносини якоїсь частини території держави до всієї Республіки. Право законодавчої ініціативи згідно Конституції належало Президії Ради при умові погодження з Радою Старійшин зборів, окремим фракціям, групам депутатів не менше 30-ти осіб, Раді Народних Міністрів, органам самоврядування.

Зареєстровані законодавчі проекти передавалися на розгляд комісії парламенту, які після доповіді виносилися на розгляд Всенародних Зборів. Проголосовані і ухвалені рішення підписував Голова (або його заступник), Секретар Всенародних Зборів і публікувалися в пресі як витяги з протоколів засідань і набирали чинності з дня одержання їх у місцевих установах, якщо інше не зазначалося у самому нормативно-правовому акті. Виключно до компетенції Всенародних Зборів входило розглядати і затверджувати закони, міжнародні договори, податки, обмеження державного майна, здійснювати призив на військову та міліцейську службу, оголошувати війну, укласти мир, затверджувати від імені УНР політичні й економічні трактати, встановлювати одиниці міри, ваги, монетарну політику України, а також контролювати Раду Народних Міністрів, яка отримує повноваження найвищої виконавчої влади від Всенародних Зборів. Раді Народних Міністрів доручалося вести справи загальнодержавного рівня, координувати і контролювати діяльність органів місцевого самоуправління. РНМ звітувала лише перед Всенародними Зборами.

Формував уряд Голова Всенародних Зборів за погодженням з Радою старійшин. Більшістю голосів парламенту міг бути встановлений вотум недовіри уряду загалом, або окремим його членам, а голосуванням 2/3 депутатів члени РНМ могли потрапити під слідство і під суд.

Найвищою судовою інстанцією визначався Генеральний Суд УНР, обраний Всенародними Зборами на 5 років. Судова влада в рамках цивільного, кримінального і

адміністративного законодавства здійснювалася іменем Української Народної Республіки тільки судовими установами.

Генеральний суд виступав як касаційна інстанція для всіх судів, мав право здійснювати суд над представниками уряду та Всенародних Зборів.

Конституція УНР визначала за громадянами України рівність у своїх громадянських правах, конституційних свободах, не допускала різниці у правах між чоловіком і жінкою. Скасовувалася смертна кара, а також тілесні покарання, які ганьбили людську честь і гідність. Як міра покарання скасовувалася конфіскація майна. Активне і пасивне виборче право надавалося лише громадянам УНР з 20-річного віку.

Для національних меншин право національно-персональної автономії забезпечувалося однойменним законом, повністю інкорпорованим у Конституцію УНР. Для російської, єврейської і польської нації основний закон делікатно гарантував право на облаштування свого національного життя. Щодо білорусів, чехів, молдаван, німців, татарів, греків та болгарів, то вони могли скористатися таким правом через рішення Генерального суду після подання до нього заяви, підписаної, не менш, як 10 тис. громадян УНР, які заявили про приналежність до даної нації. Здійснення національно-персональної автономії відбувалося через Національний Союз. У межах своєї компетенції Національний союз мав право приймати закони та здійснювати відповідне врядування, встановлювати свій щорічний бюджет і мав право оподаткування своїх членів на підставах загальнодержавного оподаткування. Виключно Національному Союзові належало право представництва окремої нації, яка проживала на території УНР у державних установах та громадських установах. Однак, прийняті постанови, що стосуються компетенції Національного Союзу, мали розглядатися і затверджуватися Всенародними Зборами УНР. Прийняття УЦР закону про національно-персональну автономію і закріплення його у Конституції УНР було безпрецедентною у тодішній світовій конституційній практиці спробою вирішення етнопонаціональних проблем.

Основний закон передбачав на випадок війни чи внутрішніх заворушень тимчасове обмеження або припинення (не більше, як на три місяці) основних прав і свобод. Рішення про означені дії приймали Всезагальні Збори, а у випадку їх незібрання – Рада Народних Міністрів.

Для остаточного розв'язання багатьох проблем національно-державного будівництва, серед яких проблеми території кордонів, власності, мови, символіки, багатьох питань соціально-економічного характеру Конституція УНР залишає поле для критики. Надаючи землям і громадам право широкого самоврядування на засадах децентралізації в Конституції. Нічого не говорилося про порядок обрання місцевих органів влади і управління; залишилися поза увагою органи прокуратури тощо.

Загалом Конституція стверджує верховенство парламенту, закріплює владу “всесильного парламенту” [11, с. 59], перевагу законодавчої влади над виконавчою.

Конституція УНР, прийнявши автономний, а не федеративний характер принцип державного устрою, встановлюючи децентралізацію і автономію земель, виходила не лише з чисто теоретичних, але й керувалася, на думку М. Стахіва, “у рішальній мірі практично-політичними мотивами. Їм мусіло йтися про те, щоб мати конституційну підставу для приєднання до УНР Кубанівської Землі та Криму, які мали свої особливості і мусіли мати свою автономію, зближувало до автономного принципу” [9, с. 111].

На думку Ю. Шемшученка, Конституція УНР “відіграла роль величезної історичної волі – юридично оформила відродження Української держави, донесла до нащадків провідні ідеї творців української державності – ліберальні, гуманні, демократичні” [8].

Конституція УНР не була впроваджена в життя, оскільки у день її прийняття, УЦР припинила своє існування через прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського, оголошення ним нової правової основи для Української держави та стала лише цінною пам'яткою вітчизняної політико-правової думки і національного конституціоналізму.

До проголошення незалежності України текст Конституції УНР міг бути представлений лише за кордоном, у першу чергу в центрах найбільшої концентрації української політичної і наукової еміграції – Відні, Празі та ін. [13, с. 174-180].

Після 1991 р. цей визначний акт відновлення української держави у 1917-1918 рр. неодноразово видавався і став широко доступний історикам, юристам, політологам та іншим дослідникам становлення та розвитку української державності.

Таким чином, через гетьманський переворот Конституція УНР 1918 року не набрала чинності. Але зміст Основного Закону періоду Центральної Ради дає підстави стверджувати, що з точки зору права він хоча й був недостатньо професійним, проте важливим як документ часу, що доніс до нас провідні ідеї творців української державності. Так як і положення сучасної Конституції України, у Конституції 1918 р. територія УНР проголошувалася неподільною та цілісною. Як важливий етап українського конституціоналізму, зазначена конституція справила вплив на майбутню українську законодавчу діяльність, зокрема розробку проектів конституції С. Дністрянського, О. Ейхельмана та ін. Основний Закон був витворений національною інтелігенцією для власного народу, який не лише довів існування національної держави, але й став важливим підсумком і наслідком значної роботи тогочасної еліти.

Використані джерела:

1. Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 1998. 254 с.
2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920). Мюнхен, 1969. 543 с.
3. Історія української Конституції / упоряд. А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко. К.: Право, 1997. 464 с.
4. Конституційні акти України. 1917-1920. Невідомі конституції України. Київ: Філософська і соціологічна думка, 1992. 272 с.
5. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. 3-є вид. (До 15-річчя Конституції України і 20-ї річниці незалежності України). Упорядники І. О. Кресіна, О. В. Батанов. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. К.: Видавництво "Наукова думка", 2011. 328 с. та ін.
6. Костів К. Конституційні акти відновленої української держави 1917-1919 років і їхня політико-державна якість. Торонто, 1964. 186 с.
7. Мироненко О. М. Конституційний Суд України: історія і сучасність, доктрина і практика: монографія. К.: Київ. правда, 2011. 910 с.
8. Скрипнюк О., Усенко І., Іванова А. До ювілею Конституції Української Народної Республіки. *Голос України*. 2018. 3 травня. С. 3, 5.
9. Стахів М. Західна Україна. В 6 т. Т. 3. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918-1923. Скрентон, 1959 – 1961. С. 111.
10. Токарчук О. В. Розвиток державно-правових учень представниками української еміграції (1920-1930-і рр.): монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. 477 с.
11. Томенко М. В. Україна: історія Конституції; [навч. посіб.] / Микола Томенко. Київ: Генеза, 2015. 114 с.
12. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2-х т. / Верстюк В. Ф. (керівник). Т. 2. К.: Наукова думка, 1997. 422 с.
13. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Відень, 1921. Т. II. с. 175-180; він же Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр.: в 4 т. Прага, 1921. Ч. 2. С. 174-180.
14. Яковлів А. Основи Конституції У.Н.Р. Нью-Йорк: Укр. вид-во "Говерля", 1964. 63 с.
15. Яневський Д. Політичні системи України 1917 - 1920 років: спроби творення і причини поразки. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2003. 767 с.

Andrusyshyn B., Tokarchuk O. The constitutional process in Ukraine of the period of the Central Council

The article explores the formation of political and legal principles of the state system in the Constitution of the Ukrainian People's Republic of April 29, 1918. The history of creation and acceptance of the document is revealed; its contents is analyzed. It is noted that despite the adoption of the Constitution of the UNR on the last day of the existence of the Central Council and its formal nature,

the document is important for the history of Ukrainian constitutionalism, as it was created in accordance with the requirements of the then constitutionalism, taking into account the achievements of world and national legal thought.

Keywords: *Constitution, Ukrainian People's Republic, Central Council, Ukrainian people, power.*

УДК 7.04:725.94-027.284(091)

Акуленко В. І.

ДЕМОНТАЖ ЛЕНІНСЬКОГО ПЛАНУ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ ПРОПАГАНДИ

У статті-нарисі розглядається поняття радянської пропаганди, ленінського плану монументальної пропаганди, а також практика його реалізації. Як і питання їх негативного впливу на збереження українських національних пам'яток. Наголошується також на недослідженості цієї проблеми в науковому пам'яткознавстві в незалежній Україні в контексті новітніх методологій та виконання законодавства про декомунізацію символів тоталітарної доби.

Ключові слова: *радянська пропаганда, ленінський план монументальної пропаганди, індустрія монументів, декомунізація символів, академік НАН України П. Тронько, В. Войналович, О. Титова, Г. Дмитриченко, С. Зозуля, М. Гоголь, Т. Шевченко, село Кирилівка, село Комарівка.*

1. На пропагандистських крилах до зяючих висот комунізму

Нещодавно я спитав у молодого кандидата історичних наук, причетного до пам'яткоохоронної справи:

– Що Ви знаєте про радянську пропаганду та про ленінський план монументальної пропаганди?

– Дещо уявляю, але для мого покоління це вже як “terra incognita”.

Все забувається, навіть нещодавнє, але пам'ятати треба. “Минуле має сенс і вартість лише для того, – писав знаний французький поет і філософ Поль Валері (1871–1945), – хто подумками весь у майбутньому” [16, с. 234].

Що ж воно було таке пропаганда? Слово ніби красиве (походить від латинського “prophanda – те, що підлягає розповсюдженню) – друковане й усне поширення і роз'яснення ідей, вчень, поглядів політичних, наукових та інших знань, – як тлумачив Словник іншомовних слів, – Пропаганда має класовий, партійний характер” (підкреслено – В. А.) [20, с. 552].

У наступних виданнях дефініція “пропаганди” розширювалася і розповсюджувалася ось так. Зокрема, “Малая советская энциклопедия” подавала визначення його під іншим терміном “пропаганда партійна (в комуністичних партіях) – усне і друковане роз'яснення і розповсюдження ідей марксизму-ленінізму, політики комуністичних партій; складова частина роботи з ідейно-політичного виховання трудящих мас в дусі вчення марксизму-ленінізму” [14, с. 628].

“Радянська енциклопедія історії України”, базуючись на цій ідейно-теоретичній платформі, вірогідно, розжовує поняття пропаганди настільки розлого і обширно, що не зайве буде навести його чільний уривок, щоб раз і назавжди усвідомити нестійким до декомунізації, в який, “о прекрасний час! О неповторний час!”, – як писав поет Павло Тичина в програмному вірші “Партія веде”, – ми жили.

“Пропаганда (лат. prophanda – те, що підлягає поширенню) – глибоке і детальне роз'яснення ідей, вчень, поглядів, політ., наукових та ін. знань на відміну від *агітації*, яка негайно доводить до відома мас найважливіші події сьогодення дня.